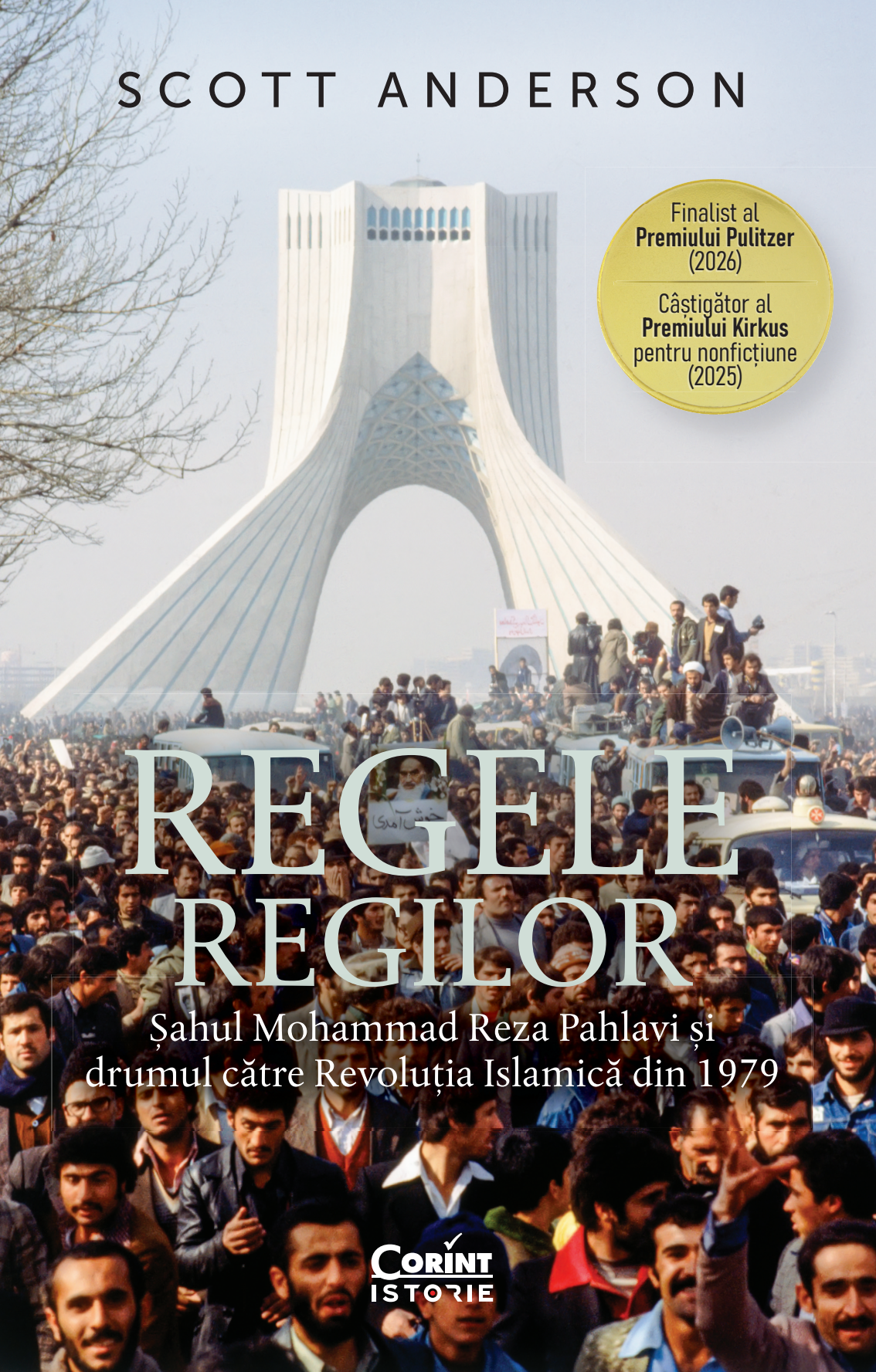
SCOTT ANDERSON

Finalist al **Premiului Pulitzer** (2026)

Câștigător al **Premiului Kirkus** pentru nonficțiune (2025)

REGELE REGILOR

Șahul Mohammad Reza Pahlavi și drumul către Revoluția Islamică din 1979

CORINT ISTORIE

Cuvânt-înainte

Șahul va fi un participant activ în viața iraniană până spre sfârșitul anilor '80. […] *În conduita politică iraniană nu va exista nicio schimbare majoră în viitorul apropiat.*[1]

– „Iranul în anii '80", raport secret al CIA întocmit în august 1977, cu cinci luni înainte de începerea Revoluției Islamice din Iran

La 15 noiembrie 1977, în jurul orei 10.20 dimineața, două elicoptere Sikorsky Sea King* au traversat în zbor la mică înălțime fluviul Potomac și s-au îndreptat spre spațiul verde de la baza sudică a Monumentului Washington. Elicopterele vopsite în verde și alb și purtând însemne militare făceau parte din unitatea de aviație prezidențială cunoscută drept HMX-1**, iar la bordul elicopterului cap de formație se aflau șahul Iranului, Mohammad Reza Pahlavi, împreună cu Farah, soția sa, și o mică suită regală. Scopul principal al celuilalt elicopter era de a servi drept diversiune.

Lângă locul de aterizare așteptau șase limuzine negre, mai multe vehicule ale Serviciului Secret și un grup de polițiști pe motociclete care urmau să

---

* Este vorba despre varianta VH-3A a elicopterului bimotor SH-3 Sea King, elicopter construit în peste 1 300 de exemplare de compania americană Sikorsky și destinat misiunilor antisubmarin și căutare-salvare în mediul maritim. Un total de 10 VH-3A s-au aflat în serviciul unității HMX-1, în perioada 1961–1976 (n. red.).

** Marine Helicopter Squadron One („Escadrila 1 Elicoptere a Corpului de Infanterie Marină"), escadrilă de elicoptere responsabilă pentru transportul președintelui și vicepreședintelui SUA, al șefilor de stat aflați în vizită, al oficialilor Departamentului Apărării și al altor personalități de nivel înalt. Un elicopter din HMX-1 cu președintele SUA la bord folosește indicativul radio „Marine One", iar cel care transportă vicepreședintele este „Marine Two" (n. red.).

escorteze coloana oficială. Din motive de securitate, doar câțiva oficiali știau care era limuzina care urma să-l ducă pe șah la Casa Albă, aflată la mai puțin de un kilometru distanță. De când preluase tronul imperial, cu 36 de ani în urmă, aceasta era a douăsprezecea vizită a monarhului iranian în Statele Unite. Pe parcursul vizitelor la Casa Albă, șahul se întâlnise cu șase președinți americani diferiți, începând cu Harry Truman, iar acum urma să se întâlnească și cu cel de-al șaptelea: Jimmy Carter.

Șahul fusese îngrijorat în legătură cu această călătorie din două motive întemeiate. Când câștigase președinția, cu un an în urmă, Carter candidase în baza unei platforme reformiste care promova o guvernare curată, lucru care însemna, după cum promisese fostul guvernator al statului Georgia, un nou accent pus pe protejarea drepturilor omului la nivel mondial și o reexaminare critică a vânzărilor de arme americane către regimurile dictatoriale. Ambele promisiuni puneau Iranul într-o lumină teribil de neplăcută, deoarece în ultimii ani, o serie de organizații atacaseră cu vehemență regimul șahului din cauza rezultatelor obținute în privința respectării drepturilor omului, iar regimul persan era de departe cel mai mare cumpărător de sisteme de armament americane, achizițiile lui reprezentând aproape jumătate din total în ultima perioadă. În mod discret, oficiali de rang înalt ai administrației Carter îi promiseseră șahului că aceste nobile promisiuni nu se aplică și în cazul său, dar, cum era firesc, liderul iranian era nerăbdător să audă acest lucru și din partea președintelui însuși.

La aceste temeri se adăuga și o îngrijorare mai presantă. La momentul anului 1977, în colegiile și universitățile din Statele Unite studiau aproximativ 50 000 de tineri iranieni, iar în ultimele zile, o parte considerabilă dintre aceștia – în jur de 4 000, conform unor rapoarte[2] – începuseră să se adune la Washington pentru a protesta față de vizita sa. Deși în mare parte tineri de stânga, numărul lor era sporit de o serie de disidenți și exilați iranieni mai în vârstă, precum și de activiști americani pentru drepturile omului, iar toți aceștia juraseră să-i ofere șahului o primire gălăgioasă și stânjenitoare. De fapt, monarhul fusese pus în gardă referitor la ei cu o zi înainte, când conducătorul iranian înnoptase în orașul colonial Williamsburg* din statul Virginia, iar somnul cuplului regal

* Muzeu de istorie vie care constă dintr-o parte a cartierului istoric al orașului american Williamsburg, Virginia. Zona se întinde pe 122 ha și include câteva sute de clădiri din secolul al XVIII-lea restaurate sau reconstruite, de pe vremea când orașul a

fusese întrerupt de scandările câtorva sute de manifestanți adunați în apropiere. Ceea ce le conferea un aer neliniștitor era faptul că mulți își ascundeau fețele în spatele unor măști din hârtie, protecție necesară, după cum susțineau ei, pentru a preveni identificarea lor de către poliția secretă a șahului.

Anticipând posibilele neplăceri care puteau apărea în Washington, se pare că guvernul iranian aranjase să fie aduse în capitală – cu avionul sau cu autobuzul – sute de membri ai comunității iraniano-americane favorabile regimului, inclusiv cadeți ai Forțelor Aeriene Iraniene în curs de instruire la baza aeriană Laughlin din Texas. Alături de pancarte care elogiau conducerea șahului și prietenia americano-iraniană, organizatorii care-l susțineau pe șah distribuiseră steaguri cu față dublă care ilustrau solidaritatea dintre cele două țări: emblema SUA pe o parte, cea iraniană pe cealaltă parte. Spre mijlocul dimineții, avizate din timp, forțele de poliție ale Districtului Columbia izolaseră cele două facțiuni pe părțile opuse ale Elipsei, marea peluză care se întinde în spatele Casei Albe, dar situația era tensionată. Îngrădite în spatele unor garduri din sârmă improvizate situate la aproximativ 150 de metri distanță, cele două grupuri își aruncau insulte prin megafoane, intensitatea și volumul acestora crescând pe măsură ce se apropia ora programatei sosiri a șahului la Casa Albă.

În dimineața aceea mă aflam și eu la Elipsă, perindându-mă printre polițiști și puținii reporteri care ocupau spațiul neutru dintre cele două tabere. Aveam 18 ani și lucram la sediul Departamentului Trezoreriei, situat chiar lângă Casa Albă, ca asistent principal al ministrului de finanțe. În ciuda titulaturii, care suna bine, de fapt, eram un fel de curier, iar din moment ce ministrul din acel moment, W. Michael Blumenthal, nu avea mai deloc nevoie de curierat, îmi petreceam majoritatea orelor de lucru plimbându-mă prin oraș în căutarea a ceva interesant de făcut, iar în dimineața zilei de 15 noiembrie 1977, nimic nu părea să fie mai interesant decât spectacolul care se desfășura la Elipsă.

În jurul orei 10.30 dimineața, coloana de mașini a șahului a intrat pe porțile din fier ale Casei Albe și a parcurs aleea semicirculară, eveniment marcat printr-o salvă de 21 de lovituri de tun. Privind lucrurile retrospectiv, acest gest de curtoazie – obișnuit în cazul unui șef de stat aflat într-o vizită

---

fost capitala coloniei Virginia. Angajații muzeului lucrează și se îmbracă exact așa cum o făceau oamenii din era colonială, uneori folosind în exprimare gramatica și dicția perioadei reprezentate (n. red.).

oficială – s-ar putea să fi fost o greșeală, deoarece protestatarii din partea de est a Elipsei, cei ce se opuneau șahului, au părut să-l interpreteze mai degrabă ca pe semnalul de start al unei curse. Într-o clipă, sute de oameni au rupt gardul subțire de sârmă care-i ținea în loc și au năvălit pe marea peluză, străbătând-o în fugă în direcția adversarilor lor. În timp ce unii dintre susținătorii șahului, cuprinși de panică, au luat-o la goană, câțiva dintre cei mai tineri dintre ei – cadeți, după constituție și tunsurile lor militare – au apucat orice găseau la îndemână și putea servi drept armă și s-au năpustit, la rândul lor, în luptă. Dintr-odată, spațiul neutru, care se micșora cu repeziciune, devenise un loc riscant.

În următoarele două sau trei minute (deși, în acele momente, totul a părut să dureze mai mult), Elipsa a fost scena a ceva ce părea să fie o masivă încăierare de stradă, cu pumni și lovituri de picioare din toate părțile, cu oameni care cădeau, fugeau sau se târau, astfel încât era aproape imposibil de spus cine deținea superioritatea. Nu puteam fi sigur nici de care parte lupta manifestantul care m-a lovit cu atâta forță în spate cu o scândură de lemn, încât m-am prăbușit pe dată la pământ, cu toate că forța loviturii m-a făcut să cred că mă lovise unul dintre cadeți, care erau într-o formă fizică mai bună, și nu vreun individ de stânga care urma studii postuniversitare. Când, în cele din urmă, poliția a intervenit cu gaze lacrimogene și bastoane de cauciuc, pe peluză zăceau împrăștiați mai mulți răniți.

Pentru ceremonia de întâmpinare a șahului la Casa Albă, pe Peluza Sudică fusese ridicată o tribună în fața căreia se aflau câteva sute de invitați, veniți să asculte discursurile de deschidere ale șahului și ale președintelui SUA. Privind în urmă, s-ar putea spune că și această acțiune, care urma o tradiție, a fost o greșeală, deoarece, de îndată ce au urcat la tribună cei doi lideri împreună cu soțiile lor, au ajuns la ei primele valuri de gaze lacrimogene care fuseseră împrăștiate în zona Elipsei. Într-o celebră serie de fotografii realizată în acel moment, ambele cupluri încearcă să păstreze o ținută demnă în timp ce lacrimile li se preling pe obraji.

Încheind în cel mai scurt timp jenanta manifestare de pe Peluza Sudică (ulterior, Jimmy Carter avea să glumească despre acest moment, afirmând că a fost unul dintre cele mai scurte discursuri pe care le-a ținut vreodată), cele două cupluri s-au retras în atmosfera mai sănătoasă din interiorul Casei Albe. În timp ce prima doamnă, Rosalynn Carter, o conducea pe Farah, care

era însoțită de suita ei, spre un spațiu special amenajat, pentru a li se servi o cafea, apoi în tradiționalul „tur al doamnelor" prin Casa Albă, cei doi șefi de stat s-au îndreptat spre cabinetul de lucru, aflat la două uși distanță de Biroul Oval. La această întâlnire șahul avea alături doar doi consilieri, în timp ce vizavi de iranieni erau o mulțime de oficialități americane: președintele Carter, vicepreședintele Walter Mondale, consilierul pentru securitate națională Zbigniew Brzezinski, alături de secretarul de stat Cyrus Vance și alți câțiva oficiali de rang înalt din Departamentul de Stat.

La masă se mai afla și ofițerul care răspundea de Iran în Consiliul de Securitate Națională (NSC*) al SUA, un comandor de marină în vârstă de 42 de ani pe nume Gary Sick. Deși se ocupa de doi ani de problemele Iranului în cadrul NSC, Sick îl întâlnea pe șah pentru prima dată: „Primul meu gând a fost că părea extrem de fragil. Era foarte elegant, foarte rafinat, avea o ținută perfect dreaptă, însă lăsa impresia generală a unui om fragil. Nimic din ce citisem sau din știrile despre el pe care le urmărisem nu mă pregătise pentru ceea ce vedeam."[3]

Aceste întâlniri preliminare de la Casa Albă cu șefii de stat străini sunt adesea marcate de o oarecare stereotipie: amabilități presărate în prezentarea generală a problemelor care vor fi abordate în amănunt ceva mai târziu. Deși avea în mare măsură acest caracter formal, întâlnirea din 15 noiembrie a cuprins și discuții neobișnuit de consistente. Președintele Carter a subliniat de mai multe ori că apreciază „relația specială" dintre SUA și Iran și că vrea să găsească modalități de a o consolida pe mai departe, ceea ce, indirect, însemna că șahul avea să fie scutit în general de protestele din partea noii administrații cu privire la situația drepturilor omului din Iran sau la achizițiile sale extravagante de armament. La rândul său, împăratul** iranian și-a repetat promisiunea de a nu cere majorarea prețului petrolului la viitoarea întâlnire a Organizației Țărilor

* Acronim pentru National Security Council, cea mai importantă structură consultativă aflată la dispoziția președintelui SUA în probleme de securitate națională, de politică externă și militare (n. red.).

** Traducerea literală a cuvântului persan *shah* este „rege". Până în anul 1967, ultimul monarh al Iranului, Mohammad Reza Pahlavi, a purtat oficial acest titlu. În anul 1967, cu ocazia ceremoniei oficiale de încoronare, monarhul a adoptat titlul străvechi de *shahanshah*, care se traduce literal prin „regele regilor". În protocolul internațional din acea epocă, acest titlu era considerat echivalentul exact al rangului de împărat. Tot atunci, soția sa, Farah Pahlavi, a primit titlul de *shahbanu* („împărătească") (n. tr.).

Exportatoare de Petrol (OPEC*), o veste binevenită din partea celui care fusese mult timp principalul promotor al unor astfel de scumpiri.

Pe parcursul întâlnirii de 90 de minute, Gary Sick a fost impresionat de comportamentul autoritar al șahului: „De partea noastră a mesei s-au purtat multe discuții informale între noi, însă nu-mi amintesc ca șahul să se fi uitat măcar o dată la cei doi tipi care-l însoțeau. Cu siguranță, nu aveau niciun cuvânt de spus. În schimb, șahul era în elementul lui: întâlnirea planificată, agenda stabilită. M-a impresionat foarte tare, pentru că, efectiv, era foarte bine pregătit pentru orice subiect adus în discuție."

În ciuda prudenței cu care șahul abordase această vizită de stat și a haosului care-i însoțise sosirea, a fost clar imediat că el și președintele Carter se bucurau de o relație apropiată. Faptul a avut ca efect starea euforică a împăratului până la plecarea cuplului regal din Washington, în după-amiaza următoare. Unui diplomat american i-a spus că vizita nu putea să fi decurs mai bine decât atât[4], iar unui consilier de la palat i-a mărturisit că a fost una dintre cele mai fructuoase călătorii pe care le-a făcut vreodată în capitala americană[5]. Întors în Iran, presa controlată de stat a publicat articole cu titluri mari care elogiau incursiunea triumfală a Regelui Regilor în străinătate, pe când opinia generală de la Casa Albă era că ambele zile de întâlniri fuseseră un succes extraordinar, ducând la o întărire suplimentară a îndelungatei alianțe americano-iraniene.

Cu toate acestea, respectivul prilej ridica unele întrebări tulburătoare, dacă s-ar fi gândit cineva să le ia cu atenție în considerare. Manifestațiile violente din 15 noiembrie se soldaseră cu 100 de răniți, printre care 29 de polițiști, făcând din acea dată cea mai nefastă zi cu tulburări civile din capitala Americii din aproape ultimii 10 ani[6]. Încăierările dintre facțiunile aflate în conflict au continuat chiar și în sălile spitalelor de urgență ale marelui oraș, fiind nevoie ca agenții de pază ai spitalelor să separe demonstranții pro și anti-șah care așteptau îngrijiri medicale[7]. Mulți dintre cei estimativ 4 000 de studenți

* Acronim pentru Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC este un grup interguvernamental care permite cooperarea principalelor țări producătoare de petrol și dependente de acesta pentru a influența în mod colectiv piața globală a petrolului și a maximiza profitul. OPEC a fost fondată la 14 septembrie 1960 la Bagdad, de către Iran, Irak, Kuweit, Arabia Saudită și Venezuela, iar în prezent cuprinde 11 țări membre (Algeria, Arabia Saudită, Congo, Gabon, Guineea Ecuatorială, Irak, Iran, Kuweit, Libia, Nigeria și Venezuela) (n. red.).

iranieni care veniseră la Washington pentru a demonstra împotriva șahului proveneau din clasele mijlocii și superioare din țara lor, iar dacă acesta era modul în care vedeau lucrurile cei care beneficiaseră cel mai mult de pe urma domniei sale, atunci ce părere aveau cei din Iran lipsiți de asemenea privilegii? Deși majoritatea demonstranților anti-șah se caracterizau ca fiind de stânga, lor li se alăturaseră membrii mai multor grupări religioase musulmane conservatoare, astfel încât, printre pancartele care-l acuzau pe monarh că este un fascist de dreapta și un lacheu al Americii, apăruseră unele pe care scria că a trădat islamul. Unii purtau pancarte cu imaginea unuia dintre cei mai înfocați critici ai șahului, un cleric în vârstă, practic necunoscut în afara Iranului, ayatollahul Ruhollah Khomeini. Când se mai întâmplase ca în Washington sau în capitala vreunei alte țări stângiștii seculari și fundamentaliștii religioși să participe împreună la o manifestație pentru o cauză comună?

Și totuși, nimeni n-a observat acest lucru – cel puțin, nimeni care să fie în măsură să facă ceva în această privință. În schimb, de îndată ce șahul a plecat din Washington, asistenții de la Casa Albă au început să planifice vizita de răspuns a președintelui Carter în Iran, programată să aibă loc peste numai șase săptămâni, pentru a pune cât mai bine în valoare progresele făcute. La această a doua întâlnire, Carter a repetat elogiile cu care-l copleșise pe împărat la Casa Albă, remarcând că „datorită conducerii șahului, Iranul este o insulă de stabilitate într-o regiune marcată de frământări”[8].

A fost, din nou, ca semnalul de start al unei curse, care a declanșat o reacție psihologică puternică, deoarece la câteva zile după omagiul exagerat al lui Carter, în Iran au avut loc primele proteste semnificative împotriva șahului din ultimul deceniu. La început, de dimensiuni reduse și ușor de dispersat, în câteva săptămâni, demonstrațiile s-au înmulțit și au devenit violente. Totuși, puțini au acordat atenție acestui fapt. Până în primăvara anului 1978, protestatarii ieșiseră în stradă aproape în fiecare oraș iranian, mic sau mare, cauza lor fiind acum impregnată de o clară tendință religioasă. Însă abia acum, la șase luni după ce imaginea lui Ruhollah Khomeini apăruse pe pancartele manifestanților din Washington, s-a gândit pentru prima oară *The New York Times* să-l identifice ca fiind principalul dușman al șahului, reușind și performanța de a-i scrie prenumele greșit[9].

Situația a continuat să degenereze, și, iarăși, puțini i-au înțeles amploarea. În luna decembrie a aceluiași an, în timp ce Iranul, paralizat de greve, aluneca

spre un război civil, iar numărul morților în luptele de stradă era de ordinul miilor (chiar al zecilor de mii, după estimările opoziției), președintele Carter încă își mai exprima deplina încredere în capacitatea șahului de a redresa situația și de a-și continua domnia. Apoi, peste câteva săptămâni s-a produs ceva de neimaginat: după 37 de ani de domnie, șahul Mohammad Reza Pahlavi, Regele Regilor, Lumina Arienilor, Umbra lui Allah pe pământ, pur și simplu n-a mai fost la conducere, fiind condamnat să rătăcească în exil, în timp ce regimul său era înghițit de o revoluție la care puțini se așteptaseră și pe care nimeni nu știa cum s-o oprească.

În adolescență, în timpul unei călătorii cu mașina în doi – tată și fiu – prin Orientul Mijlociu și Asia Centrală, petrecusem vreo șase săptămâni pe drumurile Iranului. Periplul – la care s-a adăugat experiența, ceva mai periculoasă, din timpul manifestațiilor de la Washington, din noiembrie 1977 – mi-a stârnit un viu interes față de drama desfășurată în Iran pe parcursul acelui an de revoluție. Cred că fascinația mea era sporită și de un sentiment de neîncredere. Eram uimit, ca și alții, mai avizați decât mine în astfel de chestiuni, de faptul că un stat polițienesc complex părea incapabil să restabilească ordinea în ciuda instrumentelor de represiune de care dispunea, și de faptul că, în semn de protest, femeile uneia dintre cele mai occidentalizate țări din Orientul Mijlociu se întorceau de bunăvoie la vălul la care bunicile lor renunțaseră cu o jumătate de secol în urmă. Ca mulți alții, nu crezusem niciun moment că viitorul dinastiei Pahlavi era cu adevărat în pericol, până când, pe neașteptate, pericolul a devenit evident. Nu-mi imaginasem că o descendență regală care afirma că are o vechime de 2 500 de ani se poate prăbuși pur și simplu, până când s-a întâmplat. Mai mult, nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte că Revoluția Iraniană avea să capete semnificația profundă pe care a căpătat-o sau că cei de după ea aveau s-o considere drept una dintre cele mai importante evenimente politice ale epocii moderne.

Dacă la prima vedere acest lucru pare exagerat, gândiți-vă la ce a adus revoluția.

În cei 46 de ani care au trecut de la victoria sa, lumea occidentală și cea islamică s-au angajat într-o confruntare pe care mulți – de ambele părți – o consideră existențială, marcată de fundamentalism religios revanșard și terorism sponsorizat de stat, de o parte, și de paranoia și bigotism ultranaționalist, de cealaltă parte. Revoluția Iraniană a influențat aproape fiecare evoluție politică

și economică din Orientul Mijlociu din acea perioadă, o paletă care înglobează totul: de la conflictul arabo-israelian la războaiele din Irak și Afganistan și la comerțul internațional și politica energetică.

Deși au fost, bineînțeles, cel mai profund resimțite chiar în Iran, efectele revoluției au fost doar cu puțin mai reduse în Statele Unite. Prăbușirea monarhiei iraniene a pus brusc capăt uneia dintre cele mai importante alianțe economice și militare stabilite de Statele Unite. Undele sale de șoc au dus la căderea unui președinte american și la instalarea unei noi administrații, hotărâte să exercite influența americană în străinătate prin reînarmare masivă și sponsorizarea războaielor prin intermediar (proxy*).

Radical modificată de revoluție, tabla de șah a Orientului Mijlociu a avut drept consecință unele dintre cele mai catastrofale greșeli făcute de SUA în regiune în ultimele patru decenii (pentru a numi doar două: intervenția din Beirut, din 1983, soldată cu aproape 300 de militari americani morți, și sprijinul acordat de timpuriu despotului irakian Saddam Hussein), un factor care a contribuit în mod hotărâtor la majoritatea problemelor următoare, și anume invazia dezastruoasă a Irakului de către SUA în 2003, abordarea incompetentă a războiului civil din Siria și ascensiunea ISIS. În prezent, spectrul unui Iran revoluționar continuă să influențeze politica externă americană în colțuri răzlețe din Orientul Mijlociu precum Liban, Yemen și Israel și rămâne cauza dezacordului dintre Washington și aliații săi europeni în privința celei mai bune modalități de a gestiona programul nuclear iranian, subiect extrem de controversat. În același timp, reprezintă un factor principal care complică eforturile occidentalilor de a sprijini Ucraina în lupta sa împotriva invadatorilor ruși.

La nivel personal, impactul Revoluției Iraniene asupra carierei mele jurnalistice a fost evident în toate privințele. În cele aproape patru decenii în care am relatat despre conflicte din întreaga lume, o caracteristică esențială care a alimentat o mare parte din violențe a fost intensificarea subită a militantismului religios. Acesta nu este totuna cu militantismul islamist, așa cum ar vrea

* Un război prin intermediar (*proxy war*, în limba engleză) este definit ca un conflict armat între două state sau doi actori nestatali, unul sau ambii acționând la instigarea altor părți beligerante sau în numele acestora, părți care nu sunt direct implicate în ostilități. Pentru ca un conflict să fie considerat un război prin intermediar, trebuie să existe o relație directă, pe termen lung, între actorii externi și beligeranții implicați (n. tr.).

unii să creadă. La mijlocul anilor ’80, cei care au pornit un război împotriva minorității hinduse a țării au fost călugării budiști ultranaționaliști din Sri Lanka. În anii ’90, creștinii sârbi din Balcani au fost cei care au lansat o campanie de epurare etnică împotriva musulmanilor bosniaci, iar în Israel, extremismul coloniștilor evrei a fost cel care a contribuit la declanșarea unei revolte palestiniene. În timp ce scriu aceste rânduri*, atacurile militanților hinduși asupra minorității musulmane amenință să arunce în conflict deschis provincii din India, în Rusia, preoții ortodocși binecuvântează din amvon invazia Ucrainei de către Vladimir Putin, considerând-o un război sfânt, iar americanii încearcă în zadar să se consoleze cu gândul că aceste violențe justificate religios, pe care de altfel le resping, au loc „în ograda celorlalți”. Naționaliștii creștini albi din Statele Unite sunt responsabili de o serie de atacuri în masă soldate cu zeci de morți, și tot ei sunt cei care s-au aflat în avangarda atacului din 6 ianuarie 2021, asupra Capitoliului.

Nimic din toate acestea nu poate fi pus în mod direct pe seama Revoluției Iraniene, însă valul protestelor islamiste care l-a măturat de la putere pe șah în 1979 a marcat prima contrarevoluție religioasă reușită a lumii moderne împotriva forțelor secularismului și începutul unei renașteri pe plan internațional a sectarismului, ale cărei ecouri se mai aud și în prezent. De fapt, pe o listă cu puținele revoluții care au determinat schimbări la scară globală în epoca modernă, care au dus la o modificare de paradigmă în modul în care funcționează lumea, revoluția iraniană și-ar afla locul lângă cele din America, Franța și Rusia.

Totuși, în ciuda importanței sale, răsturnarea regimului din Iran este marcată și de un paradox straniu: cu cât o examinezi mai îndeaproape, cu atât mai misterios și mai greu de crezut este totul.

Una dintre marile iluzii ale istoricilor este că pot explica lucrurile prin relația cauză-efect, sugerând că un lucru s-a întâmplat din cauza altuia, care a avut loc mai înainte. Astfel, se poate postula, de exemplu, că principala cauză a declanșării celui de-Al Doilea Război Mondial au fost condițiile de pace deosebit de severe impuse Germaniei la sfârșitul Primului Război Mondial, sau suferința globală produsă de Marea Criză Economică, ori mișcările tectonice în sistemul imperial și cel colonial. Studiul istoriei devine astfel o evaluare a

* Ediția originală a acestei cărți a fost publicată în 2025 (n. red.).

acestor diverse explicații, o dezbatere despre care cauză a produs cel mai puternic efect. O consecință secundară a evaluării este senzația de inevitabilitate, că indiferent cum abordezi factorii concurenți, rezultatul final – în exemplul de față, Al Doilea Război Mondial – era practic inevitabil.

În cazul Revoluției Iraniene însă, când îi analizezi mai în detaliu mecanismul, îți dai seama că teoria de mai sus nu se susține. Dimpotrivă, poți fi surprins de caracterul aparent întâmplător al acesteia; îți dai seama că, departe de orice fel de inevitabilitate, dacă evenimentele s-ar fi desfășurat doar puțin altfel, dacă anumite decizii ar fi fost luate mai devreme sau cu mai multă hotărâre, rezultatul ar fi putut fi cu totul diferit.

În 1977, în ajunul vizitei de stat a șahului la Washington, adică și în ajunul revoluției care avea să-l distrugă, o analiză strict secretă a CIA concluzionase că poziția acestuia la putere era atât de solidă, încât avea să conducă Iranul mulți ani de atunci înainte. Evident, în lumina evenimentelor ulterioare, era o concluzie ridicolă, dar, la acel moment, ar fi fost culmea nechibzuinței să sugerezi altceva.

Pe plan internațional, Regele Regilor se bucura de sprijinul neclintit al Statelor Unite, dar crease o relație destul de strânsă și cu superputerea vecină, Uniunea Sovietică, pentru a se asigura că puterea de la Kremlin nu va încerca să-i destabilizeze domnia. Șahul avea rivali regionali, în special regimul Baas din Irak și radicali precum Muammar Gaddafi din Libia, însă armata iraniană – a cincea ca mărime din lume, dotată cu cele mai sofisticate arme – le eclipsa pe cele ale tuturor națiunilor arabe din Orientul Mijlociu. Șahul mai avea legături strânse, deși discrete, și cu celălalt agent principal al puterii militare din regiune, Israelul. Dacă totul ar fi depins de acțiunile din exterior, în 1977 s-ar fi putut paria – cu destulă siguranță – că la cei 2 500 de ani ai monarhiei iraniene s-ar fi putut adăuga încă 1 000.

Pe plan intern păreau să existe și mai puține motive de îngrijorare. De-a lungul domniei șahului, venitul pe cap de locuitor crescuse în mod spectaculos, de 20 de ori, rata alfabetizării se cvintuplase, iar speranța medie de viață a unui iranian era acum mai mult decât dublă, de la 27 la 56 de ani. În timpul domniei sale, jumătate de milion de iranieni obținuseră diplome universitare în străinătate, iar rețeaua universităților din Iran era cotată printre cele mai bune din regiune. Pe plan social, femeile se bucurau de libertăți mai

mari decât aproape oriunde altundeva în lumea islamică și ocupau o serie de poziții guvernamentale importante (chiar dacă majoritatea erau de rang secund), în timp ce măsurile speciale de protecție acordate minorităților etnice și religioase din Iran – evreilor, armenilor și asirienilor – îl asigurau pe șah de importanta lor susținere.

Desigur, erau și defecte. Existau inegalități flagrante între bogați și săraci, discrepanțe mari între mediul urban și cel rural, iar corupția era o problemă endemică. Majoritatea cetățenilor – și, în special, tinerii care părăsiseră de curând, în valuri, zonele de provincie pentru a se stabili în orașe – duceau o viață grea, erau plătiți prost și aveau slabe speranțe s-o ducă mai bine. Chiar și așa, foarte puțini iranieni puteau să susțină, cu sinceritate, că situația lor din 1977 era mai dificilă decât înainte de accederea la tron a lui Mohammad Reza Pahlavi.

Asta nu însemna că șahul nu avea deloc adversari pe plan intern. Cu siguranță că avea, dar lăsa totodată impresia că poate să-i reducă la tăcere sau să-i calmeze, făcându-i să dispară ca forță opozantă. Partidul Comunist indigen fusese zdrobit cu mult timp în urmă și doar câțiva fanatici mai continuau lupta prin intermediul unor grupuri de gherilă clandestine (care nu reprezentau vreo amenințare serioasă pentru regim), dar existența lor era un argument util pe care șahul putea să-l invoce ori de câte ori binefăcătorii săi americani aveau vreo ezitare în privința vreuneia dintre solicitările sale de arme care li se părea mai extravagantă.

Clericii conservatori se revoltaseră întotdeauna împotriva încercărilor lui de modernizare, în special în privința emancipării femeilor și a îmbrățișării fără rezerve a culturii occidentale, însă monarhul adoptase o politică de exilare a celor mai duri opozanți religioși, în timp ce practica un sistem de patronaj care menținea inactiv restul ierarhiei clericale, chiar dacă nu era chiar mulțumit de ceea ce se întâmpla.

Pe de altă parte, un aspect mai neliniștitor era că, în ultimii 20 de ani, SAVAK, poliția secretă a șahului, cultivase o rețea de informatori atât de extinsă în întreaga țară, încât părea aproape imposibil să apară vreo mișcare anti-guvernamentală serioasă la vreun nivel al societății fără știrea sa. Iar în ce privește protecția personală, șahul părea de neatins. Pe când un președinte american era păzit de un detașament de securitate format, în mod constant, din câteva zeci de agenți ai Serviciului Secret, Regele Regilor avea o gardă de

corp personală formată din mii de soldați, Javidanii*, care, în urma unui jurământ, se legau să-și dea viața apărându-l. În orice caz, nota informativă a CIA din 1977, care descria controlul șahului asupra puterii, părea aproape o subestimare.

Mai era ceva destul de ieșit din comun la Revoluția Iraniană: viziunea optimistă în privința viitorului șahului era practic împărtășită de toată lumea, inclusiv de inamicii săi. În aproape toate revoluțiile încununate de succes există adepți convinși care cred de la început în victorie (sau, cel puțin, așa susțin ulterior), dar în Iran, aceștia erau extrem de puțini. Aproape toți revoluționarii cu care am discutat se așteptaseră ca insurecția lor să se încheie cu un fel de compromis: un guvern civil de coaliție, o monarhie care să continue, dar cu puteri drastic reduse. Niciunul n-a prevăzut deznodământul real decât cu puțin timp înainte să aibă loc.

Este experiența prin care a trecut și Michael Metrinko, un diplomat care a petrecut opt ani în Iran, dintre care 14 luni a fost ținut ostatic, împreună cu alții, la ambasada americană. La mijlocul anilor '80, Metrinko s-a întâlnit cu un cleric iranian conservator, unul dintre cei mai apropiați confidenți ai ayatollahului Khomeini în timpul revoluției. L-a chestionat cu privire la strategiile folosite de islamiști pentru a-l răsturna pe șah de la putere și referitor la raționamentul de la baza unei linii de acțiune sau a alteia, însă răspunsurile erau nesatisfăcătoare. În cele din urmă, observând nemulțumirea lui Metrinko, clericul l-a întrebat: „Michael, tu chiar crezi că noi *am plănuit* să facem o revoluție? Am fost la fel de surprinși ca oricine altcineva!"[10]

Toate acestea învăluie Revoluția Iraniană într-o aură de mister care, în esență, se reduce la câteva întrebări. De ce a reacționat șahul atât de târziu în fața amenințării? Cum se face că Statele Unite au ignorat într-o asemenea

* Garda Imperială a Iranului a fost atât garda personală a lui Mohammad Reza Pahlavi, cât și o unitate de elită a Armatei Imperiale Iraniene, înființată în 1942 și desființată în 1979, în urma Revoluției Iraniene. Nucleul Gărzii Imperiale era format din Garda Javidan (în persană, *Gârd-e Jâvidân*), o unitate compusă exclusiv din voluntari, cunoscută sub numele de „Nemuritorii", după modelul unității de elită alcătuită din 10 000 de soldați persani din armata Imperiului Ahemenid. Javidanii moderni își avea baza în cazarma Lavizan, în nordul Teheranului, iar la momentul anului 1978, această forță de elită cuprindea o brigadă de 4 000–5 000 de oameni, dotată inclusiv cu un batalion de tancuri Chieftain, și era responsabilă de securitatea palatelor regale (n. red.).

măsură pericolul care plana asupra unuia dintre cei mai importanți aliați ai săi, astfel încât, cu mai puțin de o lună înainte, un președinte american își exprima în continuare convingerea că acesta va dăinui? Iar despre ayatollahul Khomeini ce să mai spunem? Că a fost doar foarte norocos, un extremist religios desprins de realitate care s-a nimerit să se afle în locul potrivit la momentul potrivit, sau că a fost un manipulator din umbră priceput care a dirijat în secret revoluția, astfel încât să evite o mulțime de deznodăminte aparent mai plauzibile, pentru a instaura o dictatură teocratică avându-l pe el drept lider suprem?

Aceste întrebări l-au obsedat mult timp pe Gary Sick, fost consilier al NSC, care mi-a spus: „Am studiat chestia asta în ultimii 40 de ani. Am citit aproape toate cărțile scrise pe această temă și încă nu reușesc să pricep tot ce s-a întâmplat. Cel la care mă întorc de fiecare dată este șahul. De ce n-a acționat? În opinia mea, dacă ar fi făcut-o, nu există nicio îndoială că ar fi supraviețuit, dar n-a făcut absolut nimic. Noi am așteptat, am așteptat și am tot așteptat, dar nu s-a întâmplat nimic, după care a fost prea târziu. Este cel mai tâmpit lucru și știu că nu este un răspuns prea mulțumitor, dar este singurul pe care l-am găsit."[11]

Totuși, posibile răspunsuri la aceste întrebări fundamentale s-ar mai putea găsi dacă cercetăm o altă caracteristică ciudată a Revoluției Iraniene: numărul remarcabil de mic de actori principali implicați.

La cel mai înalt nivel, revoluția este o poveste care se învârte, în principal, în jurul acțiunilor – sau a inacțiunii – a trei oameni: șahul, ayatollahul Khomeini și Jimmy Carter. Uimitor este, însă, cât de mic era numărul apropiaților acestora care erau la curent cu îngrijorările lor sau care aveau capacitatea de a le influența gândirea. În acel moment crucial, când Khomeini a preluat conducerea revoluției și a pășit pentru prima oară pe scena globală, cercul său restrâns era format din trei sau patru locotenenți. Cercul consilierilor de încredere ai șahului probabil că era și mai redus: soția sa; un singur confident, probabil singura persoană care îndrăznea să-i vorbească deschis; și în zilele pline de disperare de la final, ambasadorul britanic și cel american, în mâinile cărora șahul credea că se află soarta lui. Sub acest aspect, cel mai surprinzător s-a comportat Jimmy Carter, supervizorul unui extins aparat birocratic, cu un număr mare de experți în problema Iranului gata să-l consilieze, un individ renumit pentru chibzuirea lui atentă, chiar greoaie. Și totuși, cu o consecvență nefirească, la aproape fiecare punct de cotitură al crizei iraniene,

Carter s-a lăsat distras de evenimente aparent mai importante și s-a bazat pe consilierea aceluiași număr foarte redus de subordonați.

Desigur, asta înseamnă și că diversitatea sugestiilor primite de acești lideri a fost uimitor de redusă – sau că n-a existat deloc. Acest lucru este de înțeles în cazul ayatollahului Khomeini, deoarece, ca regulă generală, cei care se consideră reprezentanții lui Allah pe pământ nu sunt foarte dispuși să ia în considerare alte puncte de vedere. La rândul său, Regele Regilor crease un asemenea cult al lingușelii în propriul palat, încât chiar și statisticile economice îngrijorătoare – precum creșterea ratei șomajului sau a inflației – erau, de regulă, cosmetizate pentru a fi raportate rezultate mai agreabile. În cadrul guvernului american, oameni din CIA, Departamentul de Stat și Pentagon au încercat să-i avertizeze pe ceilalți cu privire la pericolul care se apropia, dar pentru că se abăteau de la narațiunea optimistă oficial acceptată despre Iran, rapoartele lor au fost înlăturate sau marginalizate înainte de a ajunge pe birourile președintelui sau ale consilierilor apropiați. Șahul și aliatul său american – care depindeau de înțelegerea și de liniștirea iranienilor „din stradă" în momentul în care revoluția a luat avânt – ajunseseră în situația de a nu mai înțelege ce se petrece.

Până la urmă, toate întrebările din jurul Revoluției Iraniene se reduc la reexaminarea unei istorii, relatate sub diverse forme, a unui grup de oameni surprinși într-o situație-limită, a ceea ce au făcut sau n-au reușit să facă într-un moment de criză și de profundă schimbare. Unii au acționat cu curaj, au murit sau au scăpat cu viață în urma faptelor lor, alții au acționat în mod laș și, la fel, au murit ori au supraviețuit. Unii au prevăzut apropierea catastrofei, pe când alții n-au crezut în ea până în ultimul moment. Și, ca întotdeauna, au fost cei care au întrezărit în asta o șansă și au acționat cu îndrăzneală ca să profite de ea. În cartea de față, mă voi concentra asupra acțiunilor și experiențelor acestui mic grup de oameni care au făcut parte din cercurile interioare ale revoluției sau au fost martori oculari ai evenimentelor din aceste cercuri, în speranța că voi putea să vă prezint o nouă versiune a unei întâmplări din trecut și, în același timp, să găsesc răspunsuri la întrebările privitoare la cauzele misterioase ale modului în care s-a desfășurat Revoluția Iraniană.

Rămâne totuși întrebarea: de unde anume și cu cine să înceapă povestea. Poate nu chiar cu personajul central, cu însuși Regele Regilor, și nu din momentul în care se poartă dezbateri serioase în privința vreunei importante

drame geopolitice. Voi începe cu povestea aventurierului american venit la Teheran la începutul anului 1968, care, printr-un ciudat concurs de împrejurări, avea să capete o perspectivă unică asupra curenților întunecați care agitau societatea iraniană din acea vreme. Numele lui este George Braswell, iar ciudățeniile poveștii sale încep cu motivul pentru care a ajuns în Iran: într-o țară care era, undeva, între 96 și 99% musulmană, el a venit să răspândească Vestea cea Bună despre Isus.

O relatare fascinantă a drumului până la Revoluția Islamică din 1979 și a consecințelor devastatoare ale acesteia

În ajunul Anului Nou din 1977, aflat într-o vizită oficială în Iran, președintele Jimmy Carter închina un toast în cinstea șahului Mohammad Reza Pahlavi (supranumit „Regele Regilor"), lăudându-i țara, pe care o considera o „insulă de stabilitate". În acel moment, Iranul dispunea de o armată puternică și beneficia de venituri uriașe din petrol, cifrate la miliarde de dolari. Macaralele dominau orizontul Teheranului, o capitală aflată în plină expansiune. Între timp, SAVAK, temuta poliție secretă a regimului, zdrobise opoziția comunistă, iar șahul își asigurase loialitatea clerului musulman conservator prin diverse forme de mituire.

Paisprezece luni mai târziu, după ceea ce avea să rămână ultima vizită a unui președinte american pe pământ iranian, șahul fugea în exil. Monarhul fusese înlăturat de pe Tronul Păunului de o revoltă religioasă masivă, condusă de ayatollahul Ruhollah Khomeini, un cleric tradiționalist pe care șahul îl exilase din cauza activităților lui subversive. Incidentul a zdruncinat din temelii prestigiul Statelor Unite, iar situația a culminat cu criza ostaticilor de la ambasada americană din Teheran.

Renumitul scriitor și corespondent Scott Anderson prezintă culisele unui eveniment cu un impact global la fel de profund precum revoluțiile franceză și rusă. Revoluția Islamică din 1979 a declanșat unde de șoc ale căror efecte reverberează până în zilele noastre, într-un Orient Mijlociu cuprins de flăcările unui conflict extrem de periculos pentru stabilitatea întregului mapamond.

CATEGORIA A
ISTORIE ȘI STUDII CULTURALE
EVALUARE CNCS 2026–2030

Carte recomandată de
Historia
HISTORY

Parteneri media:
rfi ROMÂNIA
France médias monde
OBSERVATOR CULTURAL

ISBN: 978-630-361-478-6
www.edituracorint.ro